

Fer i desfer el gènere

Autoria: Fefa Vila Núñez

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Maite Garbayo Maeztu

PID_00288019

Primera edició: setembre 2022

Introducció

1. Context de producció de l'anomenada teoria *queer*

2. Els contorns del cos: fronteres expandides

3. El cos que no cessa de parlar, i la mà, de tocar. Efectes subversius de les noves pràctiques sexuals

4. Context d'acció de la política *queer*

5. Cossos *queer* que reporten i amors radicals

Bibliografia

Introducció

El nostre cos *queer* és un camp de batalla

Disputes teòriques i afirmacions polítiques del cuir

«Si pensem que veiem un home vestit de dona o una dona vestida d'home, llavors estem prenent el primer terme de cadascuna d'aquestes percepcions com la realitat del gènere: el gènere que s'introdueix mitjançant el símil no té realitat, i és una figura il·lusòria (...)

Quin és el sentit de realitat de gènere que origina d'aquesta manera aquesta percepció? Tal vegada creiem saber quina és l'anatomia de la persona (...). Coneixement naturalitzat, encara que es basa en una sèrie d'inferències culturals».

Butler (2007, p. 27)

1. Context de producció de l'anomenada teoria *queer*

A la fi dels anys vuitanta, apareix als Estats Units d'Amèrica una perspectiva radicalment nova en el camp dels estudis de gènere: la **teoria *queer***. Aquesta posició, irreverent, encunyada per Teresa de Lauretis i representada per la mateixa Teresa de Lauretis i pensadores com Eve Kosofsky Sedgwick i, especialment, per la filòsofa Judith Butler, influirà en els debats, les pràctiques artístiques i la producció teòrica posterior fins avui.

Aquestes són tres autores fonamentals, entre molts d'altrxs, prèvies i posteriors, que aviat s'aniran sumant des de diferents geografies i disciplines, cosa que afegirà una gran expansió de l'experiència i del camp del coneixement *queer*. Una tradició que es repensarà, i s'activarà, a partir de posicions socials molt diverses i de geografies distants, a banda i banda de l'Atlàntic, descentrant la mateixa teoria i el *queer* (*) dels EUA, i activant, d'aquesta manera, el múscul del feminisme i les teories del gènere.

Queer: en anglès és un insult homòfob que expressa menyspreu i odi. És l'anormal que desestabilitza el que s'estableix. A la fi de la dècada dels vuitanta i dels noranta, grups activistes i les mateixes persones que són injuriades i menyspreades es reaproprien del terme, que a Amèrica Llatina passa a ser *cuir*, i en el moviment autònom apareixerà com *kuir*. Aquesta reapropiació dona lloc a pràctiques polítiques i a un pensament teòric en la direcció de la genealogia feminista altament nou, ocupant i problematitzant posicions identitàries que pretenien una normalització silenciosa i homogènia de la dissidència sexual. Grups i referents d'aquest moviment són, entre d'altres, Act Up!, Lesbian Avengers, Queer Nation, WAC, Guerrilla Girls, Riot Grrrls, que sorgeixen als EUA a finals dels vuitanta, i, a Espanya, LSD i La Radical Gai, que apareixen a Madrid a inicis dels noranta. Un dels nexes fonamentals d'unió de tots aquests grups serà el context d'emergència, física i simbòlica, que s'inicia amb la crisi pandèmica de la sida.

Vegeu:

Manifest fundacional de Queer Nation

Original en anglès: <https://www.historyisaweapon.com/defcon1/queernation.html>

Traducció en castellà: <https://revistachubascoenprimavera.wordpress.com/2020/06/09/traduccion-de-the-queer-nation-manifesto/>

El caràcter extrem, la radicalitat que acompanya el *queer*, malgrat que no és totalment nou (*) es dona quan amplia l'anàlisi del sistema patriarcal, quan incideix d'una manera original qüestionant el caràcter «natural» –i, per tant, ineludible– de l'anomenada **heteronormativitat** i de la matriu binària que la conté, sosté i que hauria assegurat en aquest procés històric de «naturalització». Serà a través d'aquesta matriu, segons aquestes pensadores, que s'assignen, es classifiquen i es regulen les identitats de gènere i també dels sexes (i la seva fisicitat: els cossos) en les societats i tradicions occidentals. Per la teoria *queer/cuir/kuir*, aquesta matriu, lluny d'estar inscrita en la complexió, ontològica del món o fixada en la constitució biològica dels éssers humans, és una *construcció cultural de caràcter sociohistòric*.

Heteronormativitat: l'heteronormativitat és també l'heteronorma. La pensadora francesa Monique Wittig, a *El pensamiento heterosexual*, definirà aquest concepte com un règim polític que travessa tots els sistemes i subsistemes socials instaurant la diferència sexual, home/dona i masculí/femení. En considerar-lo un règim cultural i filosòfic, ha tingut el poder de crear el que és legítim i científic. La crítica feminista al règim heteronormatiu comença a la dècada dels setanta i s'accentua a partir de la dels noranta fins als nostres dies a través de nous marcs teòrics i activismes *queer*.

Vegeu:

Wittig, M. S. [Monique S.]. (2005). *El pensamiento heterosexual*. Egales.

Lxs teòrics feministes *queer* recorren a procediments crítics per descentrar i desfer el règim sexual dominant a Occident. Per a això, al principi, algunxs d'ellxs s'inspiraran en la desconstrucció postestructuralista de la metafísica occidental, mitjançant diàlegs i relectures nietzscheanes i psicoanalítiques que establiran principalment des de França, Lacan, Foucault, Derrida, Deleuze i Guattari. També beuran del feminisme radical de la dècada dels setanta, especialment del deixant que han llegat Monique Wittig i Adriane Rich, i posteriorment Gayle Rubin (1986) en el seu clàssic article «El tráfico de mujeres», així com de la tradició molt anterior de Simone de Beauvoir. Aquestes teories també amararan les pràctiques artístiques, performatives, literàries, etc. que hi ha i que circulen, especialment en relació amb la pandèmia de la **sida** i l'activisme relacionat.

Sida: el 5 de juny de 1981 es notifica oficialment als Estats Units el primer cas de sida al món (a Espanya va ser a l'Hospital del Vall d'Hebron de Barcelona l'octubre d'aquest mateix any), tot i que no serà fins a 1983 quan s'identifiqui el virus que avui coneixem com a VIH. A partir d'aquesta data se sumaria espectralment un enemic més a batre moralment i políticament en una croada sense precedents que s'iniciava als Estats Units, dirigida especialment contra la població LGTB, tot i que també afectarà usuaris de drogues intravenoses, persones preses, prostitutes, etc. S'iniciava un nou món marcat pel començament del neoliberalisme, la globalització i la pandèmia de la sida. En aquest escenari, dues figures polítiques, Margaret Thatcher al Regne Unit, i Ronald Reagan als Estats Units, seran clau a l'hora d'imposar les seves ideologies ultraconservadores a escala planetària i de produir la vida i la mort amb total impunitat i discrecionalitat. Enfront de la inoperància governamental i el desplegament tanatopolític, la comunitat LGBTQ+, especialment afectada i unida en el crit *Ens estan matant!*, s'organitzarà en fronts activistes com a resposta radical enfront de l'estigma i mort que s'expandeix amb la malaltia. L'art i el disseny es convertiran en eines estratègiques en un moment de crisi i emergència que renova l'art i l'activisme en un art encarnat al carrer i en l'acció de cossos malalts: sorgeix l'artivisme.

Vegeu:

Galaxina, A. [Andrea]. (2022). *Nadie miraba hacia aquí. Un ensayo sobre arte y VIH/sida*. El primer grito.

Vila, F. [Fefa]. (6 de març de 2020). Tomar en serio a los muertos. La memoria afectiva o cómo seguir hablando del sida. *Revista CTXT Contexto y Acción*. <https://ctxt.es/es/20200302/culturas/31230/sida-vih-arte-macba-%C3%89lisabeth-Lebovici-fofa-vila.htm>

Campillo, R. [Robin]. (2017). *120 battements par minute*. [Película] Les Films de Pierre. Tràiler disponible a: https://www.youtube.com/watch?v=x_vvr23ah4o

La desestabilització *queer* del règim heterosexual dominant no obeeix a finalitats merament cognoscitives, sinó que està guiada per un clar objectiu eticopolític que el precedeix. Com veurem més endavant, serà la pràctica activista política la que establirà el seu marc de possibilitats i el desenvolupament ulterior. En última instància, el que es perseguirà és fer possibles i vivibles, els cossos, les vides marcades per les «sexualitats perifèriques»; és a dir, les sexualitats (i els seus cossos) que, com que no s'ajusten als paràmetres imperants establerts i a Occident, es veuen condemnats, ja no només a un continu rebuig social, a l'estigma o la discriminació, sinó també a la possibilitat real, materialitzada no poques vegades, de desaparèixer, de ser eliminadxs físicament, de ser assassinadxs.

Per aquesta raó, i com argumentarem, per comprendre l'envergadura el caire de la teoria *queer*, cal posar de manifest la seva vinculació íntima amb el moviment polític *queer* i amb el seu activisme, que sorgeix a mitjan anys vuitanta, i a Espanya, al començament dels noranta. Un activisme que implosionarà en una renovada aliança militant i en accions polítiques que activen un nou llenguatge en què art i vida confluiran en una emergència d'exigència radical.

2. Els contorns del cos: fronteres expandides

Moltes investigadorxs provinents dels estudis de gènere, i lxs que fan èmfasi en la tradició psicoanalítica, han centrat les seves produccions teòriques entorn de la categoria del cos. Això ha passat sobretot pel gir intel·lectual que ha provocat l'impacte de la teoria feminista els últims quaranta anys, incloent en aquesta tradició la que hem denominat *queer*. Així, el cos i la seva complexa relació entre sexe i gènere comença a rebre progressivament una atenció especial en les ciències socials i humanes. És el cos el que irromp en l'escena amb la *performance* feminista dels anys setanta, com un gest artístic que serà sobretot polític. És un cos que s'obre al debat i que és lluny, encara avui, de crear consens.

Els moviments d'alliberament de les dones sorgits als anys seixanta, ancorats en la tradició reivindicativa que obre la filòsofa francesa Simone de Beauvoir amb *El segon sexe*, publicat a París el 1949, han desplegat una prolífica producció intel·lectual multidisciplinària que s'articularà aviat formant un corpus teòric anomenat Teoria feminista o Teories del gènere, així com un camp de recerca, de metodologies i de pedagogies que es vertebrarà en bona part, però no només, en els anomenats Estudis de la dona o Estudis feministes.

A partir d'aquestes posicions, doblement articulades per l'activitat acadèmica i per l'activista, tots els esforços es dirigiran a visibilitzar les dones a l'esfera social, explicar-ne l'opressió i aconseguir relacions més igualitàries entre homes i dones en tots els àmbits de relació. Tot i que les maneres d'explicar la subordinació van ser diverses, totes prenen com a referència la categoria *dona*, que sorgeix i s'enuncia com a subjecte polític dona.

Va ser Simone de Beauvoir la primera a denunciar l'estructura de l'Un i l'Altre, o del Subjecte i l'Objecte, com a matriu que ordena el camp de l'humà. Però aquesta denúncia ja estava present en altres mitjans literaris com la novel·la o la poesia de certes escriptores modernistes com ara Virginia Woolf, Gertude Stein o Djuna Barnes. Aquesta matriu estableix posicions de subjecte privilegiades (les dels homes), i d'altres de subordinades i objectualitzades (les de les dones). L'esquema de Beauvoir, sintetitzat en el mític enunciat «No es neix dona, s'arriba a ser-ho», té una potència explicativa doble: per visibilitzar l'opressió de les dones, però també per posar en evidència la pròpia construcció del pensament occidental de caràcter dicotòmic que ho jerarquitzava tot –en aquest cas, la diferència sexual–, establint com a natural una dicotomia més, la de l'ordre sexual, que estableix la preponderància del masculí enfront del femení.

Posteriorment, amb l'anomenada «Segona onada del feminisme», la introducció de la categoria *gènere* va complicar el debat instal·lant una anàlisi relacional contextualitzada que va permetre reformular la noció de *dona ahistòrica, essencial i universal*. El **gènere**, com a categoria política i d'anàlisi, va oferir eines útils per a una actuació i comprensió del caràcter relacional i del llarg procés històric de construcció social que sosté la diferència entre homes i dones. Alhora, va denunciar la lògica binària i exclouent que ordena la distribució del poder entre homes i dones de manera no equitativa. En síntesi, la introducció del gènere en el camp del feminisme va suposar un gran avenç en la comprensió de la diferència entre homes i dones com a producte de normes culturals, un avenç teòric significatiu, ja que va permetre començar a pensar la subordinació de les dones fora del camp de la naturalesa i de l'essencialisme que establia la diferència sexual. I així, mentre que el gènere és producte d'un procés cultural, el sexe es continuarà referint als caràcters anatòmics, als cossos d'homes i dones, en tant que fixos, naturals, immutables, precisos i amb límits precisos. Així, s'instaura una nova dicotomia, una mena de fundacionalisme biològic, en què *sexe* i *gènere* existeixen com a entitats autònomes, i en què es mantenen el sexe i el cos com una interfície natural i neutra. Aquesta autonomia serà la que rebatrà Judith Butler, i juntament amb aquesta darrera, per diferents vies, l'activisme i la teoria *queer*. A partir d'aquí, es qüestionarà el dimorfisme que el sexe imposa al cos.

Gènere: però què és el gènere? Per respondre aquesta pregunta també ens hauríem de demanar què no és, què el diferencia del sexe i de la sexualitat, i quins cossos fa i desfà. La historiadora Joan Scott el va definir així:

«El gènere és un element constitutiu de les relacions socials basades en les diferències que distingeixen els sexes i (...) és una forma primària de relacions significants de poder».

Scott (2002, p. 32)

Les aportacions de la filòsofa Judith Butler ampliaran la conceptualització del gènere concebut-lo com a performativitat, situant-lo en la tradició que va d'Austin a Derrida, en la genealogia que Foucault estableix de la història i del poder, i el constructivisme de Beauvoir.

Vegeu:

Scott, J. W. [Joan W.]. (2002). El género: una categoría útil para el análisis. *Revista del Centro de Investigaciones Históricas*, 14, 9-45. <https://revistas.upr.edu/index.php/opcit/article/view/16994>

Curs: «Judith Butler y la revolución queer. Identidad, género y lucha política». Madrid, Traficantes de Sueños, del 22 de novembre de 2021 al 13 de gener de 2022. Programa disponible a: <https://www.traficantes.net/nociones-comunes/judith-butler-y-la-revolución-queer>

Butler, J. [Judith]. (2017). *¿Qué significa que el género es performativo?* [Vídeo]. <https://www.youtube.com/watch?v=o61gwmsjeoe>

Sabsay, L. [Leticia]. (8 de maig de 2009). Judith Butler para principiantes. *Página 12*. <https://www.pagina12.com.ar/diario/suplementos/soy/1-742-2009-05-08.html>

El género en disputa (Butler, 2007) es proposa buidar la categoria de *gènere* dels significats i visions fundats sobre la base d'un cos naturalment sexuat i dicotòmicament estructurat i confrontat. D'altra banda, La naturalització del sexe i del cos s'ha d'entendre que està profundament arrelada en convencionalismes socials, que a més canvien en cada cultura (Haraway, 1992). La mateixa Butler subratllarà que no hi ha un estatus ontològic del cos fora dels múltiples i variats actes que constitueixen la seva realitat de *gènere* (Butler, 2007). En suma, sexe i *gènere* mai podran adquirir el seu valor jerarquitzat en posicions dicotòmiques fora dels significats culturals. A més, Butler assenyalarà que és l'heterosexualitat obligatòria, la disciplina que imprimeix als cossos l'heteronormativitat, la que inscriu el dispositiu normatiu sobre els cossos, un dispositiu violent que a penes ha estat qüestionat per lxs investigadorxs i que és percebut en la seva quotidianitat com a normal.

En aquest sentit, podríem concloure que un dels propòsits, si no el principal, de les primeres obres de Butler és la desnaturalització i desestabilització del règim heterosexual, exposant les tensions i la precarietat que s'estableixen entre sexe i *gènere*, i posant la performativitat al centre d'aquest procés de desemascarament. Però voldria insistir que aquesta gran empresa filosòfica no s'ha d'entendre com un mer exercici intel·lectual, sinó que, i segons les paraules de Butler, obeeix, en última instància, a un precís objectiu de caràcter ètic i polític:

“ «Contrarestar la violència de les normes de *gènere*».

Butler (2007, p. 29)

Desnaturalitzar el *gènere*/sexe dins de la tradició dels estudis i pràctiques artísticoculturals *queer* té l'origen en el desig intens de contrarestar la violència normativa que comporten les morfologies ideals del sexe –cos– (del masculí i femení, del que és, o ha de ser, un home i una dona), així com eliminar les suposicions dominants sobre l'heterosexualitat natural, o presumptament natural, en què es basen els discursos populars i acadèmics sobre l'heterosexualitat.

L'activisme *queer* i les seves derives teòriques, metodològiques i artístiques s'arrelen en un desig encarnat que es dirigeix en primera instància a fer la vida possible, a ampliar l'horitzó i les possibilitats de vida, a possibilitats de vida en cossos que ja són, eren, cossos *queer*. Cossos *queer* en què convergeixen processos de racialització, de classe social, d'identitat serològica, entre moltes altres, que estructuraven la potència i les possibilitats d'un cos, que també serà social i polític.

Butler, igual que lxs principals productorms de pensament *queer*, també rastreja Freud i Lacan per interrogar el cos. Totxs ellxs afirmaran, com a punt de partida, el caràcter inseparable del cos físic i de la psique. L'accés al cos i a l'anatomia es fa a través del llenguatge i coincideix amb un esquema imaginari. No es nega en cap moment el caràcter material del cos, el de les esferes anatomofisiològiques i biològiques, no obstant això, ens proposen, especialment Butler, pensar quines matrius interpretatives condicionen, permeten i limiten aquesta materialitat. De manera molt resumida, per Butler el jo és fonamentalment un jo corporal, i els contorns del cos són llocs que vacil·len entre el psíquic i el físicomaterial. Però, a més, argumenta que no hi ha un jo previ que assumeix un *gènere* determinat, sinó que accedim i ens identifiquem amb un cos a través d'enunciats –del propi llenguatge– altament generitzats i que estableixen els contorns possibles de la diferència sexual, del masculí i del femení, de l'home i de la dona com a úniques possibilitats d'existència. Per aquesta raó, per Butler, i per moltxs pensadorxs *queer*-feministes, és possible afirmar que la identitat de *gènere* i la morfologia del cos responen a un mateix procés: el sexe –el cos–, el *gènere*, són entitats culturals, en què l'anatomia no és el destí. Per contra, identitat i cos són dues dimensions estretament interconnectades, constituïdes i afectades pel mateix procés.

En qualsevol cas, en aquest procés hi ha fissures en les prohibicions i regulacions normatives, ja que no sempre impliquen eficàcia en la producció de cossos submisos i estables que acatin íntegrament l'ideal social previst de ser home o dona i del que ha de ser un home i una dona. L'esdevenir històric ens mostra els errors del sistema de la matriu heteronormativa i les possibilitats reals de concebre i materialitzar imaginari alternatiu als establerts com a dominants. De fet, aquests «errors del sistema» han passat i

continuen passant, però del que es tractaria, com un dels horitzons polítics desitjables, és que tinguin lloc en un camp de possibilitats on la violència no estigui inscrita i codificada com el previsible i possible, en forma de contínues agressions acceptables i acceptades, mentre el no possible, impossibilitat i dificultat es codifica com a objecte.

La crítica *queer*, que apunta al cos i a la noció morfològica de sexe, ha erosionat –que no pas dinamitat– l'estabilitat del binarisme sexual, amb què el subjecte polític del feminisme s'amplia. Però això comporta noves discussions i problemes encara sense resoldre. Dins del camp del feminisme, lluny d'establir-se acords amb les contribucions *queer* i amb l'abast de les idees construccionistes, sorgeixen desacords, alguns fins i tot expressats amb virulència desmesurada, com els desplegats des de posicions **TERF**.

TERF: sigles en anglès de *trans-exclusionary radical feminist*, la traducció literal del qual en català és: feminista radical transexcloent. El terme assenyalava una secció del feminisme, però subratlla de manera significativa l'expressió d'un odi –la transfòbia– que nega la identitat de gènere a les dones trans i reclama una noció biocorporal del femení que doni manteniment als reclams polítics que la van originar als anys setanta. Un dels seus exponents més rellevants és Janice Raymond amb el seu llibre *The Transsexual Empire*, publicat el 1979.

A Espanya, tot i que el terme i les friccions ja eren presents abans, és els últims anys quan el terme TERF s'ha estès i expressat en un debat virulent en el marc intern de l'acció i el pensament que històricament havia establert el moviment feminista.

Vegeu:

Butler, J. [Judith]. (s/a). *Gender Performance: The TransAdvocate Interviews Judith Butler*/per Cristan Williams. Trans Advocate. https://www.transadvocate.com/gender-performance-the-transadvocate-interviews-judith-butler_n_13652.htm

Xerrada: «¿Quién teme la Ley Trans?». Madrid, Traficantes de Sueños, 17 de juny de 2021. Programa disponible a: <https://traficantes.net/actividad/%c2%bfquien-tem-la-ley-trans-0>

La crítica que planteja Butler, i tot el camp de pensament de representació i d'acció *queer*, en un moviment molt actiu fins avui, apunta i es dirigeix a trastocar la captura del sexe sota els aspectes fàctics del cos i a eliminar la distinció entre sexe i gènere.

L'objectiu consisteix a desfer el sexe per instal·lar-hi la proliferació de noves formes possibles, morfologies corpòries que escapin a les restriccions del binarisme. Butler, i bona part de la considerada tradició *queer*, a més, proposaran categories addicionals, com ara l'origen ètnic, la classe social i el desig sexual, als quals se n'aniran afegint d'altres, com una estratègia per derrocar el caràcter monolític de les identitats.

3. El cos que no cessa de parlar, i la mà, de tocar. Efectes subversius de les noves pràctiques sexuals

Com ja s'ha assenyalat, el pensament feminista de la «Segona onada» s'ha construït sobre la base d'una concepció de cos natural i dimòrficament diferenciat. El cos, en aquests termes, constitueix una superfície sobre la qual el gènere opera com un acte d'inscripció cultural (Butler, 2007). És a partir de la immutabilitat del sexe que es discuteix la construcció social del gènere.

A mitjan dècada dels vuitanta, Judith Butler irromp en l'escena acadèmica del feminisme nord-americà, però això passa en un context molt particular i rellevant: el que marca l'activisme polític com a conseqüència i resposta a la crisi del VIH-sida. Els arguments que l'autora desplega en aquest moment, tal com hem assenyalat, imprimeixen un gir en la manera de pensar el sexe tal com era conceptualitzat per les feministes que la van precedir. Les aportacions de Butler suggereixen que, contràriament al que sol pensar-se, el sexe no constitueix la base sobre la qual el gènere es diposita a partir de la socialització per recobrir harmònicament la seva superfície. Per contra, el gènere institueix la diferència sexual anatòmica, és a dir, corporal, com a fet natural, i en aquest sentit afirmarà que el sexe també és gènere. El discurs de la diferència sexual com a fet natural apel·la a un aspecte particular de la biologia: la reproducció sexual. Així, sota el signe discursiu de la reproducció sexual, els cromosomes, les hormones i els genitals, dimòrficament descodificats, es constitueixen com el suport substancial de l'essència del sexe natural (Laqueur, 1994; Fausto-Sterling, 2006). En aquest sentit, i en la mateixa línia que Butler, es tractaria més aviat d'una ideologia que imposa el model de la diferència sexual.

Thomas Laqueur (1994) ha assenyalat que al segle XVI els científics consideraven el cos humà bàsicament com un: el cos masculí i femení no es consideraven fonamentalment diferents (*). Això permet veure la ruptura de la relació mimètica entre sexe i gènere. Laqueur demostra que tots dos gèneres –socials– coexistien de manera pacífica amb un sol sexe. Només cap a finals del segle XVII comencen a circular nous noms i categories que deixen enrere les representacions de sexe únic i install·len la diferència dels sexes (per exemple, el descobriment del clitoris). Cada òrgan rebrà existència i intel·ligibilitat en funció de noves nomenclatures. En el transcurs del segle XVIII i a principis del segle XIX, llavors, el cos femení era descrit cada vegada de manera més diferenciada (Laqueur, 1994). Amb l'aparició de l'endocrinologia a principis del segle XX, la sexualització del cos ja no estava restringida a les estructures morfològiques del mateix. Les proves del binari es van buscar, i es van trobar, a tot arreu en aquesta èpica desveladora de la «veritat» del sexe. Les pràctiques científiques s'endinsaran a delimitar i codificar les partícules més invisibles dels nostres cossos, tal com afirma Paul Preciado a *Texto yonki i Pornoutopia*.

Butler, juntament amb Haraway, suggereix que denunciar la dimensió contranatura de la naturalesa és el primer moviment cap a la subversió de les normes de gènere que construeixen el sexe com un lloc natural, un lloc que organitza el camp de l'humà a partir d'exclusions que haurien de ser universalment, socialment i científicament inacceptables. Butler denuncia el dimorfisme corporal i aborda els cossos en termes de morfologies imaginàries, i juntament amb altres teòriques feministes revisionistes, ha revolucionat els debats sobre la corporalitat assumint la **proliferació de cossos/sexes**. Així mateix, posarà les esperances en els efectes subversius de les noves pràctiques sexuals o identitats sexuals que poden originar punts de fugida en la diferència sexual. És aquí on el cos té un paper fonamental com a escenari dels efectes de naturalització, ja que configura el suport materialitzat dels arranjaments de poder que entreteixeixen les normes de gènere. En aquest sentit, teoritzar la intersexualitat i el trans* suposa un desafiament fonamental, no sols per la comprensió del gènere, sinó per qüestionar, de manera més radical, el sexe.

Proliferació de cossos/sexes: la biòloga Anne Fausto-Sterling (*Cuerpos sexuados*, 2006) assenyala que la complexa organització del cos humà no és compatible amb l'estricta divisió dualista entre els cossos masculí i femení. L'autora suggereix que, malgrat els indicis que demostren que el sexe ofereix una varietat de matisos que s'han d'analitzar detalladament, la presumpció del binari és molt forta i no ha estat desplaçada. El binarisme sexual continua sent una premissa estable de partida en la gran majoria de les pràctiques científiques i, en menor mesura, en les artístiques; tant, ens dirà l'autora, que fins i tot es projecta en les mateixes funcions corporals.

Vegeu:

Martínez Pulido, C. [Carolina]. (30 de juny de 2020). Anne Fausto-Sterling, una decidida apuesta por la tolerancia sexual. *Mujeres con ciencia*. <https://mujeresconciencia.com/2020/06/30/anne-fausto-sterling-una-decidida-apuesta-por-la-tolerancia-sexual/>

4. Context d'acció de la política *queer*

Els anys vuitanta i noranta van ser també l'escenari de l'aparició, primer als països anglosaxons (especialment als Estats Units), i després en altres llocs, com a les nostres ciutats (Madrid i Barcelona especialment), de les polítiques *queer*, protagonitzades pels moviments identificats com LGTBI, que pretenien fer un gir i articular una crítica a les tendències més assimilacionistes. Aquestes tendències estaven dirigides majoritàriament a l'homonormalització a partir d'estàndards que privilegiaven el gai blanc, sa, ric, jove, no migrant, etc., inclinacions que s'havien donat la dècada anterior i que posteriorment es van establir sota la forma de tolerància acrítica.

Les polítiques *queer* constitueixen un moviment dins de la tradició feminista que crea un discurs en primera persona distanciat de la definició que s'havia imposat a l'*homosexual* i de tots els estereotips que l'acompanyen. També s'allunya de totes les pràctiques regulades des de les instàncies legítimes de poder. És un moviment social que articula discursos propis i que es legitima per oposició a aquestes instàncies en un moment definit per la crisi: la crisi de la sida i l'efecte de les polítiques *neocòns* sobre els nostres cossos i vides. Des de llavors, la sexualitat serà entesa com una part radical i determinant de l'àmbit social i, per tant, constituïda per relacions de poder.

La sexualitat és un espai polític. Històricament, la delimitació i especificació d'aquest camp s'ha construït sota l'efecte d'un dispositiu normatiu molt concret que ha actuat sobre els cossos i els plaers. Quines vides i cossos són dignes de ser viscuts, estimats, respectats i reconeguts com a subjectes polítics? Aquesta pregunta, que va determinar una nova manera de fer política, continua vigent dècades més tard en un espai social redefinit per l'acció renovada, creativa i lluitadora de joves generacions militants. Però, malgrat la immensa proliferació d'identitats sexuals i de gènere en els nostres entorns urbans, encara continuem hegemonitzadxs, i homogeneïtzadxs, per una norma heteropatriarcal que pretén tancar-ho tot, tancar-nos en un tot coherent fet a imatge i semblança seva.

No obstant això, i paradoxalment, aquest procés disciplinari no cessa de produir als seus altres als marges, expulsant-los com a abjectxs, perillòsxs, minoritàrixs, irrecognoscibles, estrangerxs, rarxs, exòtixs o extravagants. Si abans eren els sidosos, els gallinarsots i les *locazas* ara són, a més, les bolleres migrants, les treballadores sexuals, lxs àvixs pobres, lxs joves expulsats dels seus entorns familiars, lxs trans discriminades en l'ocupació, lxs nenxs sense referents educatius o culturals i, totxs juntxs, cada vegada que som castigadxs per la violència homòfoba als carrers o a les institucions democràtiques de ciutats com Madrid, Barcelona o Bilbao, que van emergir al món del turisme de masses com la capital per excel·lència del món. En aquest espai de drets fràgils, de relacions de poder, de conflicte i de violència, hi habiten i proliferen lxs dissidents sexuals en una convivència no sempre pacífica.

En el context de la crisi del VIH-sida, un conjunt de microgrups radicals que despleguen micropolítiques radicals des de diferents geografies –Act Up, Radical Furies i Lesbian Avengers, LSD, La Radical Gai, entre d'altres– es reapropia de la injúria *queer* per canviar radicalment el seu sentit i amb això canviar també l'acció política i les aliances que s'establiran en un escenari marcat per la globalització, el triomf del neoliberalisme després de la caiguda del mur de Berlín, i una pandèmia de caràcter mundial. En mans d'aquest nou moviment, la paraula *queer* esdevé motiu d'orgull, però sobretot serà motiu de ràbia i fúria. Es converteix en un signe de resistència als processos de normalització i exclusió sexual, amb les seves marques materials, socials i econòmiques, que tenen lloc no sols en la societat heterosexista, sinó també dins dels espais polítics que s'hi enfronten críticament, dins d'una mateixa tradició: el feminisme i el moviment homosexual (Preciado, 2012). Per al moviment *queer*, a dins d'aquestes posicions pretesament progressistes i emancipatòries s'hi poden reconèixer tendències excloents i normalitzadores anàlogues a les que produeix l'heteronormativitat o l'heteropatriarcat. Una discussió especialment obtusa i cruel referent al trans* i al *queer* en l'actualitat.

5. Cossos queer que reporten i amors radicals

Podem concloure que una de les missions teòriques fonamentals, si no la fonamental, de la teoria *queer* ha consistit en la *desontologització* de les identitats de gènere i la problematització de les polítiques identitàries. Tot i que limitada per les categories actualment disponibles, i en discussió contínua, la teoria *queer* ha demostrat potencialitat per qüestionar els supòsits ontològics que operen entorn del sexe i també la seva creativitat per ampliar l'horitzó de l'activisme i les polítiques de gènere.

De totes maneres, i en qualsevol cas, fins i tot si fóssim capaços d'abandonar els esquemes del cos dimòrficament sexuat i destruir el gènere, res ens assegura *a priori* l'abandó del binarisme com a marc central de referència en el món occidental. En aquest sentit, hauríem d'entendre el *queer* com una invitació contínua a qüestionar i trencar els límits del pensable en múltiples espais i dominis, i en això les **pràctiques artístiques i les metodologies culturals queer** poden ser de gran utilitat. Encara que, també, i paradoxalment, el *queer* continuarà sent productiu en la mesura que operi com un dispositiu obert que ens permeti sempre desconfiar i interrogar el que s'estableix. Tal vegada hàgim de reivindicar les rareses, l'estrany i estranyar-nos sempre, com una manera de complicar el món i crear compressió sobre experiències corporals i relacions amoroses en oberta proliferació i renovació. I no sols com una pràctica cognoscitiva, sinó com un saber que s'arrela en una posició ètica i política radical per vides i cossos possibles, dignes de viure una vida, o diverses, sense violència.

Pràctiques artístiques i les metodologies culturals queer:

«Com podem fer recerques, art, comissariats, exposicions la sintaxi i les bastides de les quals es puguin entendre com *queer*? Quines eines teòriques *queer* ens poden ser útils i poden donar lloc a noves maneres de treballar, a nous reconeixements i valors? I quines implicacions poden sorgir pels modes d'experiència que s'estableixen entre subjecte-objecte-subjecte, entre públics i obres, entre institucions i creadorxs quan reinterpretes en el fer i apliques la teoria *queer* a les pràctiques culturals? O, com podem evitar que el sistema s'apropriï del *queer* i el faci servir per al capital de consum de tendències, últimes experiències *queer* a consumir, tan allunyades dels cossos i vides que sofreixen violència o dels imaginaris polítics que ens proveeixen d'elements per a la transformació i el benestar social? D'entrada, són preguntes que ens remetent a la presa de la paraula i de la consciència. Totes dues esdevenen en l'acció que hi ha hagut prèviament; accions que han possibilitat un discurs autoreferencial en relació directa amb altres formes de pensament, d'expressió i de contacte. L'evolució de l'autoreferencialitat, d'aquesta presa de paraula en primera persona, suposarà, en primer lloc, una relativa i progressiva independència respecte als àmbits heterònoms i de poder patriarcal. Una paraula exercida a través de múltiples veus. Ja no serà només una resposta a les instàncies que exerceixen el control i l'opressió; ara s'hi dirigiran i exploraran la possibilitat d'una subjectivitat aliena a l'ordre de la sexualitat per, a continuació, redefinir-la. Però també en aquests processos d'alliberament sempre es creen, al seu torn, espais d'abjecció, aliens al definit i expulsats d'aquest nou espai legítim. Per eludir aquest tancament i adoptar un altre punt de vista, diguem que, per adoptar un punt de vista *queer*, es requereix un compromís amb la confrontació que interpel·la la norma i el normatiu, i les assumpcions que regeixen els protocols del pensar i del fer en els processos de producció».

Vila (2022 p. 113)

Vegeu:

Vila, F. [Fefa]. (2022). Hemos venido a deshacerlo. A F. J. [Francisco Javier] Muñoz Fernández i F. R. [Fernando R.] Bartolomé García (eds.), *Arte y cultura queer*. (p. 107-135). Universidad del País Vasco.

Vila, F. [Fefa], Sáez, J. [Javier]. (eds.). (2019). *El libro de buen vmor. Sexualidades raras y políticas extrañas*. Ayuntamiento de Madrid. https://www.traficantes.net/sites/default/files/pdfs/libro_del_buen_amor.pdf

Vidarte, P. [Paco]. (2021). *Por una política a carapero. Placeres sexuales para las disidencias sexuales*. Traficantes de sueños. Vídeo de presentació del llibre disponible a: <https://www.traficantes.net/actividad/por-una-pol%C3%ADtica-carapero-de-paco-vidarte>

Bibliografía

- Butler, J. [Judith]. (2007). *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Paidós (1a. ed. 1990).
- Fausto-Sterling, A. [Anne]. (2006). *Cuerpos sexuados*. Ed. Melusina.
- Haraway, D. [Donna]. (1995). *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*. Cátedra (1a. ed. 1985).
- Laqueur, T. W. [Thomas W.]. (1994). *La construcción del sexo. Cuerpo y género desde los griegos hasta Freud*. Cátedra.
- Preciado, P. B. [Paul B.]. (2008). *Testo yonki. Sexo, drogas y biopolíticas*. Anagrama.
- Rubin, G. [Gayle]. (1986). El tráfico de mujeres: notas sobre la «economía política» del sexo. *Nueva Antropología*, 8(30). 95-145. <https://www.redalyc.org/pdf/159/15903007.pdf>
- Scott, J. W. [Joan W.]. (2002). El género: una categoría útil para el análisis. *Revista del Centro de Investigaciones Históricas*, 14. 9-45. (1a. ed. 1986). <https://revistas.upr.edu/index.php/opcit/article/view/16994>
- Wittig, M. S. [Monique S.]. (2005). *El pensamiento heterosexual*. Egales (1a. ed. 1992).
- ### Recomanacions bibliogràfiques
- Anzaldúa, G. [Gloria]. (2016). *Borderlands/La Frontera. La nueva mestiza*. Capitán Swing.
- Butler, J. [Judith]. (2003). *Cuerpos que importan. Sobre los límites materiales y discursivos del sexo*. Paidós (1a. ed. 1996).
- Butler, J. [Judith]. (2007). *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Paidós (1a. ed. 1990).
- Butler, J. [Judith]. (2020). *Cuerpos aliados y lucha política. Hacia una teoría performativa de la asamblea*. Taurus.
- Butler, J. [Judith]. (2021). *La fuerza de la no violencia*. Paidós.
- Braidotti, R. [Rosi]. (2000). *Sujetos nómadas*. Paidós.
- De Beauvoir, S. [Simone]. (1998). *El segundo sexo*. Cátedra (1a. ed. 1949).
- De Lauretis, T. [Teresa]. (1991). Queer theory: Lesbian and Gay Sexualities, differences. *A Journal of Feminist Cultural Studies*, 3(2). III-XVIII.
- De Lauretis, T. [Teresa]. (2000). *Diferencias. Etapas de un camino a través del feminismo*. Horas y Horas.
- De Lauretis, T. [Teresa]. (2019). Teoría queer y género. A F. [Fefa] Vila i J. [Javier] Sáez (eds.), *El libro de buen Vmor. Sexualidades raras y políticas extrañas* (p. 136-149). Ayuntamiento de Madrid.
- Falconi, D. [Diego], Castellanos, S. [Santiago], Viteri, M. A. [María Amelia]. (eds.). (2014). *Resentir lo queer en América Latina: diálogos desde/con el Sur*. Egales.
- Femenías, M. L. [María Luisa]. (2003). *Judith Butler: Introducción a su lectura*. Catálogos.
- flores, v. [val]. (2021). *Romper el corazón del mundo. Modos fugitivos de hacer teoría*. Continta Me Tienes.
- Grupo de trabajo queer (Carmen Romero Bachiller, Silvia García Dauder y Carlos Bagueiras Martínez). (eds.). (2005). *El eje del mal es heterosexual. Figuraciones, movimientos y prácticas feministas queer*. Traficantes de Sueños.
- Halberstam, J. [Jack]. (2018). *El arte queer del fracaso*. Egales.
- Halberstam, J. [Jack]. (2020). *Criaturas salvajes. El desorden del deseo*. Egales.
- Halperin, D. [David]. (2002). *How to Do the History of Homosexuality*. University of Chicago Press.
- Haraway D. [Donna]. (1995). *Ciencia, cyborgs y mujeres*. Cátedra.
- hooks, b. [bell]. (2020). *¿Acaso no soy yo una mujer? Mujeres negras y feminismo*. Consonni (1a. ed. 1981).

- Katz, J. N. [Jonathan Ned]. (2013). *La invención de la heterosexualidad*. Ta Erotiká.
- Lebovici, E. [Élisabeth]. (2019). *Sida*. Arcadia y MACBA.
- Lewis, H. [Holly]. (2020). *La política de todes. Feminismo, teoría queer y marxismo en la intersección*. Bellaterra.
- Llamas, R. [Ricardo]. (comp.). (1995). *Construyendo sidentidades; estudios desde el corazón de una pandemia*. Siglo XXI.
- Llamas, R. [Ricardo]. (1998). *Teoría torcida. Prejuicios y discursos en torno a la «homosexualidad»*. Siglo XXI.
- Llamas, R. [Ricardo], Vila, F. [Fefa]. (1997). Spain: passion for life. Una historia del movimiento de lesbianas y gays en el Estado español. A J. [José] Buxán. (comp.), *ConCiencia de un singular deseo. Estudios lesbianos y gays en el Estado español* (p. 189-224). Laertes.
- Lorde, A. [Audre]. (2020). *Entre nosotras. Una antología*. Visor.
- McRuer, R. [Robert]. (2021). *Teoría crip. Signos culturales de lo queer y de la discapacidad*. Kaótica Libros.
- Muñoz, J. E. [José Esteban]. (2018). *Utopía queer. El entonces y allí de la futuridad antinormativa*. Caja Negra Editora.
- Preciado, P. B. [Paul B.]. (2008). *Testo Yonqui*. Espasa Calpe.
- Preciado, P. B. [Paul B.]. (2010). *Pornotopia. Arquitectura y sexualidad en Playboy durante la guerra fría*. Anagrama.
- Preciado, P. B. [Paul B.]. (2011). *Manifiesto contrasexual*. Anagrama.
- Rich, A. [Adrienne]. (1985). Heterosexualidad obligatoria y existencia lesbiana. *Nosotras que nos queremos tanto. Revista del Colectivo de Lesbianas de Madrid*, 3.
- Rolnik, S. [Suely]. (2019). *Esferas de insurrección. Apuntes para descolonizar el inconsciente*. Tinta Limón.
- Sáez, J. [Javier]. (2004). *Teoría queer y psicoanálisis*. Síntesis.
- Sedwick, E. K. [Eve Kosofsky]. (1991) How to bring your kids up gay. *Social Text*, 29. 18-27.
- Sedwick, E. K. [Eve Kosofsky]. (1998). *Epistemología del armario*. La Tempestad.
- Vance, C. S. [Carol S.]. (1989). *Placer y peligro*. Talasa.
- Vidarte, P. [Paco]. (2007). *Ética marica*. Egales.
- Vila, F. [Fefa], Sáez, J. [Javier]. (eds.). (2019) *El libro de buen vmor. Sexualidades raras y políticas extrañas*. Ayuntamiento de Madrid.
- Vila, F. [Fefa]. (2021). *ConTacto. Políticas y poéticas de la tocabilidad*. Universidad Miguel Hernández.
- Vila, F. [Fefa]. (2022). Hemos venido a deshacerlo. A F. J. [Francisco Javier] Muñoz Fernández i F. R. [Fernando R.] Bartolomé García (eds.), *Arte y cultura queer*. (p. 107-135). Universidad del País Vasco.
- Vidarte, P. [Paco]. (2021). *Por una política a carapero. Placeres sexuales para las disidencias sexuales*. Traficantes de sueños.
- Warner, M. [Michael]. (ed.). (1993). *Fear of a queer planet. Queer politics and social theory*. University of Minesota Press.
- Wittig, M. [Monique S.]. (2005). *El pensamiento heterosexual*. Egales.

(*) Contingut disponible només en web